

TRADITIES OVERLEVEN ONOPGEMERKT

Luc Devriese

Feesten en markten

Zalige zondagen, mooie paasdagen, een schitterende of een compleet verregende Pinksteren, een sfeervolle kersttijd, ... onze weekindeling en kalender. Ze zijn nog steeds grotendeels bepaald door de aloude christelijk - kerkelijke traditie, soms geënt op veel oudere voor-christelijke 'heidense' gewoonten. Ook in een quasi totaal ontkerkelijkte samenleving blijven ze hun aantrekkingskracht behouden. Sterker nog: het is de meest opvallende franje van wat er nog van overbleef en niemand wil het missen. Niemand denkt er aan, mag er aan denken, de 'viering' van Onze-Lieve-Heer Hemelvaart met de bijhorende verlofdag (!) af te schaffen, omdat amper nog iemand weet waarvoor dat staat. Net als hun heidense voorgangers zijn de grote kerkelijke feesten onuitroeibaar. Het is een fenomeen dat zich ook in andere godsdiensten manifesteert.

In de kerkelijke kalender waren er naast de grote, overal gevierde feesten, ooit nog tal van lokaal belangrijke heiligidagen, patroonsvieringen van ambachten en andere verenigingen, processies, kermissen, tal van routineuze wekelijkse markten en enkele grootschaliger jaarmarkten. Het is een bijzonder rijk thema dat in de lokale geschiedschrijving van tal van dorpen en steden ruim aandacht kreeg. Deze bijdrage blijft beperkt tot Gent, waar de verre oorsprong van de kalendervaste gebeurens wat onderbelicht bleef, of althans waar een synthese ontbreekt.

Wie probeert enig inzicht te krijgen in wat er nu anno 2005 nog leeft van wat onze middeleeuwse stadsgenoten als typisch eigen Gents evenement konden meemaken, komt niet veel verder dan een jaarmarkt, een kermis, een jaarlijks feest (maar wat voor één!) en een wekelijkse markt. In Gent overleefden geen oude processies zoals te Brugge. Carnavalvieringen werden uitgebannen en pogingen om ze te laten herleven verlopen moeizaam. Maar wat bleef bestaan, is toch heel wat. Daarom hier even heel kort aandacht voor de oorsprong er van.

Jaarmarkten

In de tweede helft van de vijftiende eeuw waren er te Gent drie jaarmarkten. De drie hoofdbestanddelen van het oude Gent, het Sint-Baafsdorp, de eigenlijke stad en het Sint-Pietersdorp, hadden er elk een. De eerste was in mei, de tweede met halfvasten en de derde opende op 1 augustus. De eerste bestaat nog als 'paarden'jaarmarkt te Sint-Amandsberg, de tweede is nu de Halfvastenfoor en de laatste in de rij transformeerde tot niets minder dan de Gentse Feesten. Alle drie kenden ze in de loop van eeuwen een alsmat evoluerend karakter, maar hun kalender bleef vrij vast en dit tot op heden.

Het fenomeen jaarmarkt is zeer oud¹. Er bestaan talrijke bewijzen voor dat dergelijke markten in prehistorische tijden al bestonden bij de Kelten in Gallië. Op de plaatsen waar ze ingericht werden en op de wegen die er naartoe leidden, genoten de deelnemers de allerhoogste bescherming van de landsvorsten. In tijden dat voor ons begrip kleine reizen nog gevaarlijke avonturen waren en allerhande verboden en tolln het handelsverkeer belemmerden, kon men er ongehinderd zaken doen. De hogere overheden maakten trouwens dikwijls van de gelegenheid gebruik om hun gezag te demonstreren. Rechtsgedingen werden ingericht, geboden en verboden werden plechtig afgekondigd. In de jaarmarktstad konden vreemde handelaars gedurende een welbepaalde periode hun waren te koop stellen naast de lokale. Het gebeuren bood ruim gelegenheid voor onderlinge contacten. De volkstoeloop trok allerlei artiesten aan en vice versa.

6

Naast de grote internationaal georiënteerde jaarmarkten ontstonden er kleinere lokale die enkel regionaal belangrijk waren en de internationale markten evolueerden zelf tot lokale evenementen. De jaarmarkten omvatten van oudsher vier aspecten: een religieus aandenken (meestal aan een kerkwijding), de handel, het feestelement en een justicieel-bestuurlijk luik. Maar dat alles evolueerde. De oorspronkelijke religieuze en bestuursrechterlijke aspecten verdwenen meestal. Zoals de 'kerkmissen' op de kerkwijding- of kerkpatroonfeesten kermissen werden, werden handelsforen ook kermisforen. Ook foor (via het Frans foire uit het Latijnse begrip feriae: rustdagen ter ere van de goden) duidt op religieuze oorsprong. Vergelijk met het Duitse benaming Messe voor foor. Het woord 'kermisfoor' is dus een tautologie (tweemaal hetzelfde), maar legt de nadruk op wat we nu verstaan onder 'kermis'.

De welbekende Gentse jaarbeurs, nu wat weggedrukt tussen al het publicitaire geweld van alle mogelijke en onmogelijke gespecialiseerde beurzen in de Flanders Expohallen, functioneerde in de voorbije decennia nog min of meer zoals die oude jaarmarkten.

Negenmeimarkt

De Negenmeimarkt te Sint-Amandsberg heeft nog het best zijn oude karakter van jaarmarkt bewaard. De datum gaat terug op het kerkwijdingsfeest van de Heilig Kerstkerk van de parochie van de Sint-Baafsabdij (9 mei 1067). Deze kerk was oorspronkelijk gelegen pal naast de kloosterkerk die amper negen jaar eerder op 10 mei 1058 gewijd was geworden. Die twee opeenvolgende wijdingsherdenkingen verleenden aan de viering ongetwijfeld extra luister. Maar deze markt is nog ouder. De vroegste precies dateerbare vermelding is uit 1013. Toen werd hij op het feest van de H. Bavo (Bamis, 1 oktober) gehouden. Uit de teksten kan zelfs afgeleid worden dat het gebeuren wellicht al in de 9de eeuw bestond. De datum werd in de elfde eeuw naar het voorjaar verschoven bij de ontdubbeling van de oude abdijkerk tot Sint-Baafskerk voor de monniken en Heilig-Kerstkerk voor de parochianen, naar de wijdingsdatum van de nieuwste kerk dus.

Waar de oudste Bamismarkten precies gehouden werden, is niet duidelijk². De latere Negenmeimarkten speelde zich af rond het toenmalige eindpunt van de Dendermondse Steenweg (toen de Rechte Straat genoemd) waar nu de stadsring ligt met Dampoortparkeerterrein en de Nieuwe Beestenmarkt. Na de vernietiging van de abdij door Keizer Karel verhuisde het evenement niet samen met de Selestkerk mee naar de Sleepstraat, maar naar Sint-Amandsberg in de Sint-Baafsheerlijkheid, buiten het rechtsgebied van de stad Gent. De bisschop trad er als opvolger van de abt op als wereldlijk heer. Op 9 mei hield de schepenbank van de Sint-Baafsheerlijkheid er een buitengewone zitting en werden de voorgeboden plechtig afgekondigd. In de 19de en 20ste eeuw evolueerde de Negenmeimarkt vooral tot paardenmarkt. Na een dieptepunt in de zestiger jaren kreeg het lokale feest voor de deelgemeente Sint-Amandsberg, want dat werd het steeds meer, nieuw leven ingeblazen³.

Halfvastenfoor

Ook de halfvastenfoor heeft een lange voorgeschiedenis. De oudste bewaard gebleven vermelding dateert uit 1366⁴, maar ook deze jaarmarkt bestond toen vermoedelijk al langer. Er werden o.a. juwelen en wapens verhandeld door kooplieden uit Doornik en Parijs. Uit de 14de eeuw dateren eveneens gegevens die er op wijzen dat er toen op de Kouter, de *Peerdekouter*, een belangrijke paardenmarkt gehouden werd. Die bleef er tot halverwege de 19de eeuw op zijn stek.

Tot aan het keizerlijke verbod in 1540 hield het stedelijke establishment tijdens de Gentse vrije markt *ten alfvastinen* een indrukwekkende machtsmanifestatie onder de vorm van een plechtige gewapende optocht, het *Auweet*. Typerend voor het Gent van die tijd was, dat er hier geen select groepje overheidspersonen en gerechtsdienaren optrad, maar de neringen en de poorterij, die onder het regime van de 'Drie Leden' het bestuur van de stad hadden. Van een religieus element was er minder sprake, tenzij men de

halfvasten daarvoor zou willen houden⁵

Vanaf 1540 werden er foorkramen in het Groot Vleeshuis vermeld. Dat werd tijdens de vasten toch niet gebruikt voor zijn gewone doel. Later verhuisden de kramers naar de Schepenhuzen en er rond. In de 19de eeuw veranderde de halfvastenfoor geleidelijk aan in een kermisgebeuren dat na heel wat tribulaties vanaf 1850 voor het eerst op het nieuw aangelegde Sint-Pietersplein doorging.

Gentse Feesten

Met die tribulaties komen we terecht bij onze Gentse Feesten. In de nog prille geschiedschrijving van dé feesten is er terecht de nadruk opgelegd geworden dat ze door het stadsbestuur ingericht werden als Gemeentefeesten op aandringen van de fabrikanten. Die wilden komaf maken met de talrijke parochie- en wijkkermessen die bijna het jaar door zorgden voor heel wat werkverlet. Maar evengoed is het juist dat de Feesten een voortzetting vormden van nog een derde Gentse jaarmarkt-kermis die in de zomer gehouden werd.

Ook van deze markt dateert de vroegste vermelding uit de veertiende eeuw (1365-1366). In tegenstelling tot de 'stedelijke' halfvastenmarkt was de oorsprong hier duidelijk kerkelijk⁶. Het evenement werd in de eerste vermelding de *kermessen te Sente Pieters* genoemd en startte op 1 augustus. De abdijkerk was oorspronkelijk gewijd aan Sint-Petrus en Paulus (feestdag 29 juni) en op 1 augustus werd de feestdag van Sint- Pietersbanden (S. Petrus ad Vincula) plechtig gevierd. Begin zestiende eeuw ging de foor door op de feestdag van Maria Magdalena of de dag er na (22 of 23 juli). De markt was vermoedelijk toen alleen nog van regionaal belang. Hij werd Potjesmarkt, Kloostermarkt of Dievenmarkt genoemd en ging door op en rond het kerkhof van de in de Franse Tijd verdwenen O.L. Vrouwparochiekerk naast de Sint-Pietersabdij.

Nadat het stadsbestuur in de veertigerjaren van de 19de eeuw voor het eerst een algemene kermis begon te organiseren op het toen pas aangelegde Sint-Pietersplein en de halfvastenfoor ook naar die plek verhuisde, probeerde het de twee evenementen samen te voegen, maar dat plan mislukte. Vanaf die tijd verwierf de halfvastenfoor zijn vaste stek op het plein.

Vrijdagmarkt: de vrijdagse markt

Het doet een beetje raar aan te bedenken dat zoiets vertrouwds als de vrijdagse markt op de Vrijdagmarkt misschien wel de meest gaaf bewaarde Gentse traditie is. De vroegst bekende vermeldingen van de markt dateren uit de 13de eeuw⁷. Hoewel er slechts specifiek sprake is van de *Vrindach maerckt*

aan het begin van de 14de eeuw, geeft een tekst uit 1199 aan dat er toen te Gent op de vrijdag al markt gehouden werd. Waarom zo'n markt specifiek 's vrijdags doorging, intrigeert.

Of die toen al doorging op de plek, die nu al zoveel eeuwen de Vrijdagmarkt heet, is nog maar de vraag. Als open ruimte is die voor een middeleeuwse stad atypisch grote en regelmatige plaats een zonderling geval. Archeologisch onderzoek uitgevoerd voor de bouw van de ondergrondse parking toonde immers aan dat het plein wellicht in de 13de eeuw aangelegd werd op een eerder met houten en stenen huizen bebouwde zone⁸. Nu was het beslist ongewoon dat men in die tijd op zo'n ingrijpende manier te werk ging en het is vrijwel uitgesloten dat men dit zou gedaan hebben alleen maar om plaats te maken voor een doordeweekse markt.

Hoe het ook zij, al vanaf de 14de eeuw werden er meersenierswaren en allerhande textiel en kledij aan de man (en vooral vrouw) gebracht. Op sommige delen van de markt werd er ook op andere dagen handel gedreven. Bepaalde neringen brachten er hun producten ter controle ("waardering") en ter verkoop aan andere ambachten of aan gespecialiseerde handelaars. Zo stelden de huidenvetters in de 15de eeuw hun gelooiden huiden twee dagen per week te koop aan de leertouwers en schoenmakers op de Lijnwaadring, de zone dicht bij hun neringhuis, dat we nu kennen als het Toreken⁹. Later werd de Vrijdagmarkt en het Lakenmetershuis in De Wulf, het vroegere neringhuis van de nieuwschoenmakers, het toneel van de grote lijnwaadmarkt van Vlaanderen. De hoofdtoon lag steeds op kledij.

Commercie en amusement

We moeten ons geen illusies maken: behalve voor wat betreft de data lijken onze huidige festiviteiten vrijwel in niets meer op wat ze ooit waren. Bovendien evolueerden ze vermoedelijk ook al in de eerste eeuwen van hun bestaan voortdurend in omvang en in karakter. Maar toch, in essentie ging het hem en gaat het hem bij die grote jaarlijkse evenementen nog altijd om hetzelfde: commercie en amusement, waarbij het ene stevast het andere op gang trekt. Een goede mix van die twee was en is het geheim van hun succes.

Zo zien we dus dat de Sint-Amandsbergse jaarmarkt, de halfvastenfoor, de Gentse feesten en de Vrijdagmarkt stuk voor stuk immaterieel Gents erfgoed vertegenwoordigen dat honderden jaren oud is. Ze zijn ook in dat opzicht buitengewoon waardevol.

Noten

- 1 Uitstekende overzichten van het fenomeen jaarmarkt en van de Gentse situatie op dat gebied door Johan Van de Wiele in: Van De Wiele, J. e.a. *De Markt*, Gent-Leuven, 1988, een uitgave van het MIAT, p. 9-41.
- 2 Maurits Gysseling waar Van de Wiele voor wat de Negenmeimarkt betreft, grotendeels op steunde, opperde de veronderstelling dat de eerste jaarmarkten gehouden werden op een terrein binnen de eerste stadsomwalling ongeveer aan de huidige Kalandeberg op de weg naar Keulen (Gysseling, M., *Uit de vroege geschiedenis van Gent en de Oost-Oudburg*. In: *Jaarboek Oost-Oudburg*, jg, 23, 1986, p. 45-49 en 65-72). Een kalande was vermoedelijk een vereniging van kooplieden. De namen van de nabij gelegen Lange en Korte Kruisstraat zouden kunnen afleid zijn van een marktkruis ter plaatse.
- 3 Nog meer gegevens over de Negenmeimarkt bij Poelman, R., *Terugblik op Sint-Amandsberg*, Sint-Amandsberg, 1966, p. 577-594. Een bijzonder levendig verslag van de hand van journalist Jef Crick over paardenhandel op en rond de markt voor 1940 in H.D.S. (H. De Schrijver) *Sint-Amandsberg en de Negenmeimarkt (1540-1940)*, Sint-Amandsberg, s.d., p. 62-78.
- 4 Referenties naar de originele bronnen bij Van De Wiele, J., 1988. Talloze grote en kleine wetenswaardigheden zijn te vinden in de artikelenreeks 'Van alle markten thuis' die Eddy Levis in de *Ghendtsche Tydinghen* liet verschijnen in de periode 1987-1990.
- 5 Van Werveke, A. Het Auweet, de groote parade van halfvasten vóór 1540. In: *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, Gent, 1907, jg. 15, p. 254-267.
- 6 Wat tot uiting komt in de 14de-eeuwse terminologie: vrije markt tegenover kermis.
- 7 Gysseling, M., *Gent's vroegste geschiedenis in de spiegel van zijn plaatsnamen*, Antwerpen, 1954, p. 83; Gysseling, M., 1986, p. 31.
- 8 Laleman, M.C., Van De Walle, R., Vondstmeldingen: Vrijdagmarkt. In: *Stadsarcheologie*, Gent, 1981, jg. 5, nr. 2, p. 39; Laleman, M.C., Raveschot, P., Binnen de omwalling: de Kuip. In: *Wat 'n Leven binnen die muren! Gent 1100-1350*, Gent, 1987, p. 56.
- 9 Devriese, L., Het Gentse ambachtsleven veelzijdig weerspiegeld in de huidenvetterij. In: *Tijdschrift voor Industriële Cultuur*, Gent, 2003, nr. 81, p. 7.